

FIKHÎ AÇIDAN FİNANS ve ALTIN İŞLEMLERİ

-Tebliğ ve Müzakereler-

Tartışmalı İlmî Toplantı

27-28 Nisan 2012

Konevî Kültür Merkezi

Meram / Konya

İstanbul 2012

ÜÇÜNCÜ TEBLİĞ

MODERN FAİZSİZ FİNANSMAN ARAÇLARINDAN TEVERRUK ve GES'İN FIKHÎ TAHLİLİ

Doç. Dr. Servet BAYINDIR*

Finansal piyasalardaki değişim, dönüşüm ve gelişim İslâm'ın konuya ilişkin vazettiğı temel ilkelerin bu gözle yeniden okunmasını zorunlu kılmaktadır. Özellikle faiz, finansal hayata ilişkin İslâm'ın en fazla üzerinde durduğı konulardandır. Bu ilke, erken dönemden itibaren Müslümanları alternatif faizsiz finansal ürünler geliştirmeye ve tesis edilen finansal kurumlar aracılığıyla uygulama çabalarına yöneltmiştir.

Günümüz faizsiz finans kurumlarının en önemli işlevi muhataplara İslâm'a uygun finansal ürün sunmaktır. Ancak mevcut ürünlerin hangi oranda orijinal veya taklit olduğı önemli bir sorundur. Zira İslâmî piyasalarda "İslâmî Finansal Ürün" diye pazarlanan araçların büyük çoğunluğu faiz temelli finansal ürünlerin isim ve ambalaj değişikliğinden ibarettir. Nitekim günümüz finansal piyasalarında "Sharia Based: İslâmî Temelli" ve "Sharia Compliant: İslâm'a Uyarlanmış" finansal ürün kavramı yaygınlaşmıştır.

Finansal kurumlar açısından bakıldığında, ürünler başlıca iki gruba ayrılır: Birincisi, özellikle likidite yönetiminde başvuru para

* İstanbul Ü. İlahiyat Fakültesi.

ve sermaye piyasası ürünleri, ikincisi ise kurumsal ve bireysel müşterilere yönelik ürünlerdir. Geçen otuz yıllık süreçte ülkemizde para ve sermaye piyasası ürünleri çerçevesinde faizsiz olduğu ileri sürülen alternatif yatırım araçları geliştirme konusunda çeşitli teşebbüslerde bulunulmuştur. Bu konuda ilk somut adım 1984 yılında, 2983 sayılı "Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun" ile altyapı yatırımlarının finansmanı amacıyla *Gelir Ortaklığı Senetleri* (GOS) nin ihracı ile atıldı. GOS'larla yatırımcılara kamu iktisadî teşebbüslerinin gelirlerinden pay almaları imkânı sağlanarak tasarrufları teşvik edip ek finansman kaynakları ile kamu yatırımlarının gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. GOS'lardan sonra ikinci adım 2009 yılında atılmış ve geliri bazı KİT'lerin kamuya aktarılan paylarına endekslenen *Gelire Endeksli Senetler* (GES) çıkarılmıştır. Son olarak ise, Sermaye Piyasası Kurulu'nun 2010 yılı Mart ayında yayımladığı bir tebliğ ile varlığa dayalı kira sertifikalarının (*Sukûk*) ihracına imkân sağlanmıştır. Kurumsal ve bireysel müşterilere yönelik ürünlere gelince, bunlar mudârebe, müşâreke ve murâbaha gibi klasik ürünlerle, leasing, satın alma ile sona eren ortaklık, özellikle bazı Güney Asya ülkelerinde yaygın olarak kullanılan *Beyu'l-îne*, *Beyu' bi'l-vefa*, *Beyu'd-deyn* ve *Teverruk* gibi modern ürünlerden oluşmaktadır.

Elinizdeki bu çalışmada her ikisi de birer modern finansal ürün olan *Teverruk* ve *GES*'in uygulaması üzerinde durulacak daha sonra her iki ürünün fikhî tahlili yapılmaya çalışılacaktır. Çalışmamızda önce *teverruku* daha sonra *GES*'i ele alacağız.

TEVERRUK'UN UYGULAMASI ve FIKHÎ TAHLİLİ

Teverruk geçmişten beri bilinen ve uygulanan bir finansman yöntemidir. Önceleri *beyu'l-îne* kapsamında değerlendirilmiş, ilerleyen süreçte -bazı mezheplerde- müstakil bir sözleşme halini almıştır. Günümüzde ise geçmişin aksine, oldukça karmaşık, birçok işlemden müteşekkil paket bir finansal ürün niteliğine büründürülmüştür. *Teverrukun* tanımı ve fikhî hükmü araştırılırken klasik ve çağdaş dönem *teverruk* uygulamalarıyla *beyu'l-îne*ye temas zorunluluk arz etmektedir. Biz bu çalışmada önce *teverruk* ile fıkıhta kastedileni, *beyu'l-îne* ile benzeşen ve ayrışan yönlerini kısaca belirttikten sonra

teverruk çeşitleri üzerinde duracak ve son olarak teverrukun fikhî hükmünü ele alacağız.

I. Tarifi:

A. **Teverruk'un Sözlük Anlamı:** Teverruk (التورق) sözlükte "hayr, mal, kum rengi ve gümüş" anlamına gelen "و- ر- ق" kökünden türemiştir¹. Para, hayr ve mal kapsamında değerlendirildiği ve geçmişte daha çok gümüşten üretildiği için bu kelime ile ilişkilendirilmiştir. Gümüş anlamıyla kullanıldığında "ورق" kelimesi ile sözlükte daha çok darbedilmiş gümüş paralar kastedilir. Ancak kelime darbedilmemiş gümüş için de kullanılmıştır². Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisinde "ورق" gümüş para anlamında geçer: *أَيُّتُّوا فَأَبْعَثُوا بِرِزْقِكُمْ يَوْمَئِذٍ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرُوا أَيُّهَا أَزْجَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ*: Birinizi şu gümüş paranızla şehre gönderin de hangi yiyecek daha temizse ondan size bir rızık getirsin³; bir hadiste de *بِ: الرِّقَّةِ رِبْعَ الْعَشْرِ*: Gümüş parada oşrûn dörtte biri zekât gerekir⁴ buyrulurken "ورق" kelimesi kullanılmıştır. "تورق: Teverruk" ise "ورق" nın تفاعل tefa'ul babından mastar ismi olup "paralanmak, para bulmak, nakit elde etmek, nakit talep etmek" anlamlarına gelir. Bu kelime klasik dönemde daha çok "gümüş para" talebi için kullanılmışken günümüzde artık her türlü parayı içeren nakit talebini karşılamak üzere kullanılır hale gelmiştir.

B. **Teverruk'un İstılâhî Anlamı:** Teverrukun ıstılâhî anlamı üzerinde klasik dönem fakihleri arasında ittifak yoktur. Gerek erken dönem Hanbelîler ve gerekse diğer mezheplere mensup fakihler bu kelime ile günümüzde kastedilen manayı "Beyu'l-îne" kavramı içerisinde ele almışlardır. Teverruku günümüzdeki ıstılâhî anlamıyla ilk kullananların orta dönem Hanbelî fukahası olduğu bildirilir⁵. Ancak bir kısım rivâyetlerden teverrukun erken dönemden itibaren bilinip kullanıldığı anlaşılmaktadır. İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde şöyle bir rivâyet nakledilir: *"İyas b. Muaviye teverruk yapmakta bir sakınca*

¹ Heyet, *el-Mucemu'l-vasîf*, "v-r-k" md.

² İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, "v-r-k" md., X, 375; İbn Faris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğah*, s. 1049.

³ Kehf, 19.

⁴ Buharî, *Sahih*, "Zekât", 38.

⁵ Es-Salus, Ali Ahmed, *et-Temvîl bi't-Teverruk*, Mısır, 2005, s. 51,52.

görmezdi; teverruktan maksad ise 'inedir'⁶. İbn Teymiyye'nin Fetâvâsı'nda ise "Ömer b. Abdülaziz'in teverruku ribanın aslı, özü olarak gördüğü" nakledilir⁷. Mezheplerin konu hakkındaki görüşlerinin ayrıntısına girmeden önce teverruku fıkihtaki yaygın kabul edildiği şekliyle şöyle tanımlamamız mümkündür: "Nakit elde etmek için, bir malı vadeli olarak satın alıp teslim aldıktan sonra, onu satıcıdan başkasına peşin olarak daha ucuza satma işlemine teverruk denir"⁸.

Beyu'l-îne (بيع العينة)'ye gelince, klasik dönem fakihleri bu kavrama da farklı anlamlar yüklemişlerdir. Ancak bu akit yaygın olarak aşağıdaki gibi tanımlanmıştır: "Kişinin bir malı başkasına yüksek fiyattan vadeli olarak satıp onu teslim ettikten sonra, yüksek olan bedel müşterinin zimmetinde (borç olarak) kalmak kaydıyla, aynı malı daha düşük fiyattan peşin olarak geri satın alması"⁹ veya "Bir malı peşin olarak satıp onu yüksek fiyattan vadeli olarak satın alma"¹⁰ işlemine beyu'l-îne denir.

Dolayısıyla teverruk ile beyu'l-îne arasındaki en önemli fark, - genel kabule göre- teverrukta malın asıl birinci satıcı dışında başkasına satılması, beyu'l-îne'de ise doğrudan veya araya üçüncü kişinin girmesiyle dolaylı olarak birinci satıcıya dönmesidir.

II. Teverruk'un Çeşitleri:

Geçmişte, dar anlamda teverrukla tek bir çeşit işlemin kastedildiği anlaşılmaktadır. Günümüzde ise klasik dönemdekine iki ayrı ilâve ile üç çeşit teverruk uygulaması söz konusudur. Bunlar a) Bireysel (Fikhî) teverruk, b) Organize teverruk ve c) Ters teverruk şeklinde isimlendirilir.

⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 47.

⁷ İbn Teymiyye, *Fatâva*, XXIX, 202.

⁸ Kalacî, Muhammed Ravvas- Hamdid Sadık Kunevbi; *Mu'cemu Luğati'l-Fukaha*, "Teverruk" md., s. 150; Hammad, Nezih, *el-Mucemu'l-mustalahâtu'l-iktisâdiyye*, s. 108; Cum'a, Ali, *Mucemu'l-mustalahâti'l-iktisâdiyye ve'l-İslâmiyye*, s. 192; Dünya İslâm Birliği (Rabıta) Fıkah Heyeti, *Karârat*, s. 320.

⁹ Şirbînî, Şemsüddin b. Ahmed, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifati meâni'l-Minhâc*, nşr. Muhammed Halîl İ'tânî, Beyrut: Dâru'l-marife, 1418/1997, II, 54.

¹⁰ en-Nevevî, Yahya b. Şeref, *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn* thk. eş-Şeyh Adil A. Abdulmevcud-Ali M. Muavvad, Riyad: Dâru'l-âlemi'l-kütüb, 1423/2003, III, 86.

A. Bireysel Teverruk: “Kişinin nakit elde etmek için bir malı *murâbaha* veya pazarlık usûlüyle vadeli olarak satın alıp, daha sonra o malı satıcı dışındaki birine peşin olarak satması işlemine denir.”¹¹ Bu teverruk çeşidi çağdaş kaynaklarda “fikhî teverruk” veya “ferdî teverruk” şeklinde de adlandırılır. Fikhî teverruk diye adlandırılmasının sebebi, klasik fıkıh kitaplarında teverrukla bu şekildeki bir işlemin murad ediliyor olmasındandır. Bireysel teverruk diye nitelendirilmesinin nedeni ise, işlem sürecinde taraflar arasında açık veya zımnî bir anlaşmanın, düzenin, işbirliğinin söz konusu olmamasıdır.

B. Organize Teverruk: “Satıcı ile nakit talebinde bulunan kişinin anlaşmalı olarak oluşturdukları bir düzen, sistem içerisinde gerçekleştirilen teverruk işlemidir ki bunda satıcı da aktif olarak yer alır. Bu işlem türüne “Banka teverruku” adı da verilmektedir. Çünkü bu günümüzde genelde bankalar tarafından organize ve icra edilmektedir.

C. Ters Teverruk: Mevduat sahibinin parasını belli bir vade ile faizsiz ve fakat risk ve getiri garantili olarak bankaya yatırmasını teminen uygulanan teverruk çeşidi. Diğer türlerde amaç nakit bulmak iken bunda eldeki fazla nakdi belli bir gelir karşılığında bankaya yatırmaktır¹².

III. Teverrukun Uygulaması:

A. Bireysel Teverruk Uygulaması

Bu uygulamada nakde ihtiyacı olan kişi bir malı piyasadan vadeli olarak (*örneğin bir yıl*) genelde peşin piyasa fiyatının üzeri bir bedelden satın alır. Daha sonra bu malı asıl satıcı dışında başka birine, genelde vadeliye göre daha düşük olan, peşin fiyattan satar ve böylece acil nakit ihtiyacını karşılamış olur. Örneğin; düğün töreni için nakde ihtiyacı olan kişi, peşin fiyatı 25 vadeli fiyatı 30 bin olan bir

¹¹ Heyetü'l-Muhâsebe ve'l-Murâcaa li'l-Müessesâti'l-Mâliyye el-İslâmiyye, *Meâyir*, 2010, s. 412.

¹² Muhammed Osman Şübeyr, “et-Teverruku'l-fikhî ve tatbîkâtuhu'l-masrafiyye el-muâsıra fi'l-fikhî'l-İslâmî”, *Bahsun mukaddemun ilâ mu'temeri'l-Mecmai'l-fikhî'l-İslâmî fi' devretihi et-tâsia aşere, Şârika, İmarât, t.y., s. 4, 22, 30.*

arabayı, galeriden vade ile 30 bine satın alıp daha sonra onu pazarda peşin 25 bin'e satarak nakit ihtiyacını gidermiş olur. Vadeli borcunu taksitler halinde öder.

Bunun bir diğer uygulaması da birine olan mevcut borcu kapatmak için başvuru olan yöntemdir. Bu uygulamada birine borcu olup da vadesinde borcunu ödemekte sıkıntı çeken kişi, bir malı genelde murâbaha yöntemiyle, peşin fiyatına göre daha yüksek fiyattan satın alır. Daha sonra bunu daha düşük fiyattan peşin olarak alacaklıya satarak/borcu ile takas ederek borcundan kurtulur. Murâbahadan doğan borcu ise taksitler halinde öder.

Bireysel teverrukun özellikleri:

- İşlem birinci müşteri, satıcı ve ikinci müşteri olmak üzere üç taraflıdır. Bu yönüyle mutlak alım-satımdan ayrılır. Çünkü mutlak alım satım iki taraflıdır.

- Bireysel teverrukta, müşterinin maksadı nakde ulaşmaktır; aldığı malı kullanmak yahut onunla ticarete bulunup kâr etmek değil. Müşterinin bu niyetini asıl satıcı da ikinci müşteri de normalde bilmez. Bu yönüyle de 'îne'den ayrılır. Çünkü 'îne'de müşterinin amacı nakde ulaşmak iken, satıcının amacı alım-satım görüntüsü altında gelir elde etmektir. Aynı zamanda her iki taraf da birbirlerinin niyetinden haberdardır.

- Bireysel teverrukta mal satıcının mülkiyetinde ve onun elinde fiilî olarak mevcut olup müşteri onu fiilen satın almaktadır.

- Bireysel teverrukta, mal asıl, ilk satıcıya değil, başkasına satılmaktadır. 'îne'de ise mal sonuçta asıl satıcıya döner. Bu yönüyle de teverruk 'îne'den ayrılır.

- Bireysel teverrukta her bir işlem diğerinden bağımsız olarak gerçekleşir. İlk müşteri, satıcı ve ikinci müşteri arasında bir anlaşma olmadığı gibi, yapılan sözleşmelerin de birbirleriyle irtibatı yoktur. Bir sözleşme diğerine aracı kılınmamaktadır. Bu yönüyle de 'îneden ayrılır. Çünkü 'îne'de akitler birbirine bağlı olarak yapılır. Ayrıca mal, müşteri onu daha düşük fiyattan peşin olarak geri satacağına dâir söz vermesi şartıyla vadeli olarak satılır. Böylece 'îne'de alım-satım faize aracı kılınmış olmaktadır.

B. Organize Teverruk Uygulaması:

Genelde bireyler ve şirketlerin nakit ihtiyacını karşılamak ve onların projelerinin finansmanı için başvuru olan yöntemdir. Bir diğeri de

faizli bankaya borcu olup da ödeme sıkıntısı çekenlere uygulanan teverruktur. Müşteri teverruk yoluyla ya nakit ihtiyacını karşılar ya da bu yolla ulaştığı nakdi kullanarak faizli bankaya borcunu kapatır; borcunu belli bir vade farkıyla yeniden yapılandırır.

Organize teverruk'un işlem akışı şu şekildedir:

- ✓ Öncelikle banka ile müşteri arasında genel kredi sözleşmesi imzalanır; bu sözleşmede teverruka başvurulması durumunda izlenecek süreç ve yerine getirilecek şartlar belirlenir.
- ✓ Müşteri bankaya teverruk talebiyle başvurur.
- ✓ Banka uygun görürse Teverruk Talep Formunu müşteriye imzalatır.
- ✓ Talep formunda müşterinin ihtiyaç duyduğu nakit miktarı ve banka tarafından eklenecek farkla vade ve taksitler belirtilir.
- ✓ Müşteri talep formunu imzalarken, banka tarafından yerli veya uluslararası piyasadan satın alınacak emtiayı (genelde platin, nikel, alüminyum) satın alma vadi ve bankanın bu malı müşteri adına piyasada satıp nakde çevirme iznini içeren vekâleti yer alır.
- ✓ Banka müşterinin nakit ihtiyacı değerindeki uygun bir malı (genelde platin, nikel gibi madenleri) uluslararası borsalardan (genelde Londra Metal Borsası: LME) araçlar (brokürler) vasıtasıyla peşin olarak satın alır.
- ✓ Banka kendi adına satın almış olduğu emtiayı talep formunda anlaşılan şartlarda, maliyetine kâr ekleyerek müşteriye genelde vadeli olarak satar.
- ✓ Banka müşterinin vekili sıfatıyla söz konusu malı araçlar vasıtasıyla borsada peşin olarak satıp nakde çevirir ve parayı müşterinin hesabına geçirir.
- ✓ Böylece müşteri nakit ihtiyacını gidermiş, banka da yaptığı işlemde kazanç sağlamış olur.

Bu işlemde brokürlerin kazancı yaptıkları aracılık faaliyeti karşılığında aldıkları komisyon borsanın ise nakit girişi, işlem hacminin yükselmesidir. Fakat tüm bu maliyetler sonuçta teverruk talebinde bulunan müşteriye yansıtılır.

C. Ters Teverruk Uygulaması

Bu, günümüz finans mühendisleri tarafından vedfa, vekâlet, murâbaha, indirim yap peşin tahsil et (ضع و تعجل) ve va'd gibi her biri

müstakil akitlerin bir araya getirilerek oluşturulduğu paket niteliğindeki yeni ve karmaşık/sofistike bir finansal üründür. Geleneksel teverrukun geliştirilmiş ileri aşamasını oluşturur. Geleneksel teverrukta nakde ihtiyacı olanların başvurduğu bu yöntem günümüzde elinde nakit fazlası bulunan kişi veya finansal kuruluşlarca gelir getirici bir ürün olarak kullanılmaktadır. Ayrıca -genelde faizsiz çalışmak üzere kurulmuş- finansal kurumlarca likidite yönetimi için başvurulan bir finansal araçtır.

Ters teverruk uygulamasının işlem akışı şöyle gerçekleşir:

- Elinde nakit fazlası bulunup da bunu sâbit ve garantili gelir getirici bir alana yatırmak isteyenler (ki bunlar genelde yüksek meblağlı nakde sahip kişilerle finans kuruluşlarıdır) banka ile ters teverruk sözleşmesi yaparlar.
- Sözleşmede paranın hangi vadede ve hangi getiri oranıyla değerlendirileceği, erken talep durumunda uygulanacak kurallar yer alır.
- Yatırımcı, kendi adına borsalardan emtia satın alıp, başlangıçta anlaşılan vade ve kâr oranıyla kendisine murâbaha yapması (vadeli olarak satması) hususunda bankaya yetki verir; onu vekil kılar. Aynı zamanda bankanın sözünden dönmeyeceğine dâir bağlayıcı va'd sözleşmesi yapılır.
- Yatırımcı elindeki nakdi bankaya, kendisinin vekili sıfatıyla teslim eder.
- Banka bu para ile yatırımcı adına borsadan (çoğunlukla Londra Metal Borsası: LME) -genelde peşin fiyatla- emtia (altın ve gümüş dışındaki metalleri) satın alır; yatırımcının parasını borsaya aktarır.
- Banka, mülkiyeti müşterinin malı haline gelmiş olan bu emtiayı başlangıçta mutabık kalınan vade ve kârlılık oranıyla müşteri adına kendisine satar.
- Banka mülkiyetine geçen emtiayı borsada tekrar satarak nakde çevirir.
- Böylece müşterinin parası, dolaylı yoldan da olsa, bankanın kasasına nakit olarak girmiş ve banka da müşteriye anlaşılan vade ve getiri oranıyla garantili şekilde borçlanmış olur.
- Müşterinin bankadan alacağını vadesinden önce talep etmesi durumunda başlangıçtaki anlaşma gereği "*indirim yap peşin tahsil et*" kuralı işletilir.

Daha önce de belirtildiği gibi bu yöntem sadece yatırımcılarla bankalar arasında uygulanmaz; aynı zamanda bankaların kendi aralarında likidite yönetimi için de uygulanır. Bu yöntem günümüzde birçok banka tarafından müşterilerin mevduatını cezbetmek için faizli bankacılıktaki sâbit getirili tasarruf hesaplarının alternatifi olarak kullanılmakta ve "Murâcaha", "Alternatif vadeli ürün", "Ters murâbaha", "Ters teverruk" "Doğrudan yatırım" ve "Murâbaha yöntemiyle yatırım" vb. şekillerde isimlendirilmektedir¹³.

Organize teverrukla (ki aksi teverruk da bir tür organize teverruktur) bireysel teverruk arasındaki farkları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- Bireysel teverruk birbirinden bağımsız iki akitten oluşur. Müşteri normal bir alım-satım akdinin şartlarını yerine getirerek bir malı vadeli olarak satın alır. Daha sonra birinci akitten tamamen bağımsız yeni bir akitle malı satıp paraya çevirir. Organize teverruk ise birbirine bağımlı birden çok akdin bir araya getirilmesi ile gerçekleşir. Banka gerek müşteri gerekse malı satacak olan tarafla işlemi sağlama alıp kazancını garanti etmek için önceden anlaşmalar yapar. Bu anlaşmalar işlemi beyu'l-îne'ye yaklaştırır.

- Organize teverrukta banka hem asil olarak kendisini hem de vekil olarak müşteriyi temsil eder. Şâyet bu vekâlet sözleşmesi olmasa bir ucu uluslararası borsaya uzanan bu tür organize bir işlemin gerçekleşmesi mümkün olmaz. Bireysel teverrukta ise satıcının ne ilk ne de ikinci müşteriyle ilişkisi/ön anlaşması olur.

- Bireysel teverrukta mal fiilen teslim alınırken, organize teverrukta ne banka ne de müşteri tarafından gerçek kabz söz konusu olur. Bu durum işlemi riske katlanmadan kazanç elde etmeye (ربح ما لم يضمن) götürür.

- Bireysel teverrukta satıcı müşterinin niyetini bilemez. Organize teverrukta ise taraflar birbirlerinin maksadını bilirler. Müşterinin maksadı bu işlemle nakde ulaşmak, bankanın amacı ise kazanç sağlamaktır.

- Bireysel teverrukta mal normal yollarla mâlikten ilk müşteriye ondan da ikinci müşteriye nakledilir. Organize teverrukta ise mal gerçek olarak alınıp satılsa dahi borsada brokurlar aracılığıyla el

¹³ Şübeyr, s. 31.

değiştirmekte, ilk satıcıya dönme ihtimali her zaman mevcut olmaktadır¹⁴.

- Bireysel teverrukta işlem gerçek mal üzerinde yapılırken organize teverrukta genelde kaydî olarak, türev nitelikli/hayalî mallar/kâğıtlar üzerinde gerçekleşir. Zira organize teverrukun gerçekleştirildiği borsaların başında gelen LME'de gerçekte adı geçen malların alınıp satılması çok nadirdir. Bu ve benzeri borsalarda genelde kaydî şekilde üretilen ve emtiayı temsil ettiği ileri sürülen türev ürün niteliğindeki evraklar dolaşmaktadır. LME'deki gerçek işlemlerin türev işlemlere oranı %3 civarındadır; işlemlerin %97'si türev nitelikli, yani hayalîdir¹⁵.

IV. Teverrukun Fikhî Durumu

Daha önce de belirtildiği üzere teverrukun mahiyeti hakkında görüş birliği yoktur. Bu durum onun fikhî hükmü hakkındaki kanaatlere de yansımıştır. Bu nedenle önce klasik dönem fakihlerin teverrukun hangi tür bir akit olduğu noktasındaki görüşlerini verip daha sonra fikhî hükmüne geçeceğiz.

A. Hanefî Mezhebinin Yaklaşımı

Erken dönem Hanefî fakihleri teverruku beyu'l-îne kapsamında kabul edip değerlendirmişlerdir. Neseffî, 'îneyi açıklarken şöyle der: "Örneğin bir kişiden 8 dirhemlik kumaşı bir ay vade ile 10 dirheme satın alıp daha sonra başka birine peşin olarak 8 dirheme satma işlemine 'îne denir. Bunun sonunda kişi sekiz dirhem elde etmiş, 10 dirhem borçlanmış olur. Bu şekilde isimlendirilmesinin nedeni, borçla nakde ulaşıldığındandır"¹⁶. Buradan Neseffî'nin, daha sonra teverruk olarak adlandırılan, malın satıcıya değil de başkasına satıldığı işlemi, 'îne olarak değerlendirdiği anlaşılır. Ebû Yusuf (ö. 183/798) bu uygulamayı câiz görmüş, çok sayıda sahabe'nin bu yöntemi uygulamasını delil göstermiştir. İmam Muhammed (ö. 189/805) bunun faizciler

¹⁴ Abdurrahman Yusri Ahmed, "et-Teverruk: Mefhûmuhu ve'l-asârul'l-iktisâdiyye el-mürettebe alâ tervicîhî min hilâli bünûkin İslâmiyyetin", Bahsun mukaddemun ilâ mutemerî'l-Mecma'i'l-fikhî'l-İslâmî fi'devrethi et-tâsia aşere, Şârika, İmârât, t.y., s. 6,7.

¹⁵ Bayındır, Servet, *Vadeli İşlem Sözleşmeleri*, İstanbul 2008, s. 111-112.

¹⁶ Neseffî, *Tilbetü't-talebe* (thk. Haldî Abdurrahman el-İ'kk), Beyrut 1995, s. 242.

tarafından icat edilmiş bir yöntem olduğunu belirterek câiz görmemiştir¹⁷.

Bir Hanefî fakihî olan Zeylâî 'îneyi şöyle açıklar: "Kişi tacire gelecek borç ister, o da bu işten faize düşmeden kazanç elde etmek ister. Tacir 10'luk kumaşı, götürüp pazarda satarak nakde çevirmesi için, vadeli olarak 15'e borç isteyene satar. O da malı alıp pazarda peşin 10'a satarak nakit ihtiyacını karşılamış, tacire de 15 borçlanmış olur." Zeylâî devamla 'îne uygulamasının mekruh olduğunu belirtip kınar¹⁸ ki bu bireysel teverruktan ibarettir.

Daha sonraki Hanefî fakihlerin zihinlerinde 'îne'nin değişik şekle büründüğü anlaşılmaktadır. Örneğin, İbnü'l Hümâm mekruh olan 'îne'nin (malın üçüncü kişi aracılığıyla asıl satıcıya döndüğü) üçlü 'îne olduğunu vurgular. Onun konu hakkındaki görüşü şöyledir: "Mal (cariye) birinci satıcıya dönmedikçe, vadeli olarak 1000'e alınıp peşin 500'e satılması 'îne diye adlandırılmaz. Çünkü 'îne'ye birinci satıcıya dönen mal sebep olur yoksa (ilk satıcıya dönmeyen) mutlak mal değil"¹⁹. Örneğin, borçlu nakde ihtiyaç duyar; borç istenen kişi onu vermektan kaçınır fakat peşin fiyatı 10 olan malı vadeli 15'e satar, borçlu malı satın alıp pazarda peşin olarak on'a satarsa bu işlemde bir sakınca yoktur. Çünkü vade bedelin bir kısmına karşılık gelir; ayrıca borç istenen kişinin her zaman borç verme yükümlülüğü de yoktur, aksine borç vermesi menduptur. Dolayısıyla malın, elinden çıkan kişiye (satıcıya) dönmediği işlem 'îne olarak adlandırılmaz"²⁰. Ancak (mal birinci satıcıya dönmese dahi) İbnü'l-Hümâm'a göre (borç vermektan kaçınılması, zorda kalmış kişinin bu durumundan faydalanma düşüncesi vb. sebeplerle) bazı durumlarda bu işlem hilâfı evlâ olur²¹.

İbni Âbidîn'de Hanefîlerin 'îne hakkındaki görüşleri şöyle yansıtılır. "Bazıları da araya üçüncü bir kişinin girdiği işlemin yasaklanan

¹⁷ İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdulvâhid, *Şerhu Fethu'l-kadîr*, Beyrut: Dâru'l-fikr, t.s., VII, 212-213; İbn Âbidîn, *Hâşiyetü Reddi'l-muhtâr alâ'd-Dürri'l-muhtâr şerh-i Tenvîri'l-epsâr*, thk. eş-Şeyh Adil Ahmed el-Mevcud-Ali Muhammed Muavvad, Riyad: Dâru'l-âlemi'l-küttüb, 1423/2003, VII, 541-542.

¹⁸ Zeylâî, *Tebyinü'l-hakaik şerhi Kenzi'-dekaik*, Kahire 1313h., IV, 163.

¹⁹ İbnü'l-Hümâm, VII, 211.

²⁰ İbnü'l-Hümâm, VII, 213.

²¹ İbnü'l-Hümâm, VII, 211.

'îne olduğunu söylediler. Borç veren, kumaşı borç talep edene 12 dirheme satar ve ona teslim eder o da kumaşı üçüncü bir kişiye 10 dirheme satar ve (parasını almaksızın) teslim eder. Üçüncü kişi de kumaşı birinci satıcı olan arkadaşına 10 dirheme satın teslim eder ve aldığı 10 dirhemi borç isteyene verir. Böylece borç talep eden 10 dirheme sahip olmuş, borç veren de 12 dirhem alacaklı haline gelmiş olur²². Bütün bu rivâyetler Hanefî fakihleri arasında 'îne ve dolayısıyla teverrukun mahiyeti konusunda görüş birliğinin olmadığını fakat tarihi süreçte 'îne ile (bu şekilde adlandırılmasa da) teverruk'un ayrıştırılıp 'înenin mekruh, fikhî teverruk'un ise câizliği yönünde bir yönelimin yaşandığı anlaşılmaktadır.

B. Mâlikî Mezhebinin Yaklaşımı:

Mâlikî fakihler de teverruku beyu'l-'îne kapsamında değerlendirmişler; beyu'l-'îneyi mülkiyette olmayan, henüz kabzedilmemiş malın satımı ve hileli akitlerden saymışlardır. İbn Arefe i'neyi "*verilenden daha fazla almak için hileli şekilde yapılan bey'dir*" şeklinde; Kâdî İyaz ise "malı belli bir bedelden vadeli olarak satın daha sonra düşük fiyattan peşin olarak geri satın alma işlemi", yahut "satıcının malı talep edenin huzurunda, yabancı birine satın onun da malı daha fazla bir bedel üzerinden talep edene vadeli olarak satması ve bu son müşterinin aynı malı ilk satıcıya düşük fiyattan peşin olarak satması işlemi" şeklinde tanımlamıştır.²³

İbn Rüşd yukarıdaki şekilde tanımlanan beyu'l-'îneyi hüküm bakımından câiz, mekruh ve haram olmak üzere üçe ayırmıştır:

Câiz olan yöntem şöyledir: Bir kişi 'îne yoluyla mal satana gelir ve talep ettiği malın onda bulunup bulunmadığını sorar ve mevcutsa satın almak istediğini söyler o da hayır der. Tacir aralarında herhangi bir anlaşma ve vaadleşme olmaksızın oradan ayrılıp gider. Sonra talep edilen malı satın alır ve daha sonra müşteriyle karşılaştığında malı aldığını haber verir ve peşin veya vadeli olarak istediği fiyattan müşteriye satar" ki bu câizdir.

Mekruh olan ise şöyledir: Müşteri tacire, aralarında herhangi bir anlaşma yahut kâr belirleme olmaksızın, "malı al ben onu senden alıp

²² İbn Âbidîn, *Haşiye*, Beyrut 1421h.-2000m., V, 273.

²³ Muhammed Uleyş, *Menhu'l-celil şerhu Muhtasari Sidi Halil*, Beyrut 1989, V, 102.

sana kâr veririm" der. (Tacir de malı alıp müşteriye satar). Böyle bir işlem mekruhtur.

Haram olan yönteme gelince; iki kişi bir malı vadeli olarak satın daha sonra (mevcut piyasa bedeli) karşılığında peşin olarak geri almak üzere anlaşılır. İbn Rüşd'e göre bu işlem açıkça faizdir²⁴. Bir Mâlikî fakîhi olan İbn Cüzey ise mezhebin konuya ilişkin görüşünü şu şekilde ifade eder: "Malın satıcısı dışındaki birine satımı mutlak surette câizdir."²⁵ Bu durum Mâlikîlerin teverruku câiz gördüklerine işarettir. Onlara göre haram olan, ikinci akdin de birinci satıcı ile yapılmasıdır.²⁶

C. Şâfiî Mezhebinin Yaklaşımı:

Şâfiî mezhebi fakihleri genelde İmam Şâfi'nin görüşüne sadık kararlar, akitlerde niyet ve maksattan çok zahire göre hüküm vermişlerdir. Bu gerek bey'ul-îne gerekse teverruk'un Şâfiîlerce câiz görülmesi sonucunu doğurmuştur. İmam Şâfiî konuya ilişkin olarak ilke bazında şöyle der. "Bir akdi ne onun önünden arkasından gelen bir şey, ne de herhangi bir vehim yahut çokça uygulanması fasit kılar; onu ancak kendisi fasit kılar. Aynı şekilde biz hiçbir şeyi bizzat kendi dışında başka bir nedenle fasit kılmayız. Bey'i "bu harama götürmektedir (zerîadır), bu kötü niyet içermektedir" şeklindeki gerekçelerle fasit görmeyiz... Çünkü Kitap, Sünnet ve İslâm ahkâmının geneli, akitlerin, tarafların niyetleriyle değil, zahirleriyle sâbit olduğuna delâlet eder."²⁷ Ancak Şâfiî'ye göre haram olan niyetin gizlenmesi câiz değildir. O şöyle der: "Benim ilkem şudur: Her hangi bir akit ki sahih olarak akdedilmiş, onu herhangi bir töhmet (şüphe) yahut akideynin adet haline getirmiş olmaları gerekçesiyle batıl saymam; zahirdeki sıhhati-ne bakarak cevazına hükmederim. Ancak onların (İslâm'a aykırı niyetlerini) mekruh sayarım. Bu niyet açığa vurulduğunda bey'i fasit hale dönüştürür"²⁸ Ancak kendileri de Şâfiî mezhebi mensubu olan

²⁴ Muhammed Uleyş, *Menhu'l-celil şerhu Muhtasari Sidi Halil*, Beyrut 1989, V, 103-104.; Ebu Abdullah, Muhammed b. Abdurrahman el-Mağribî, *Mevahibu'l-celil li şerh-i Muhtasari Halil*, Beytur 1398h., IV, 404; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, yy., Dâru'l-marife, 1402/1982, II, 142.

²⁵ İbn Cüzey el-Kelbî, *el-Kavânînü'l-fikhiyye*, I, 179.

²⁶ Kârafî, *Furûk* (nşr. Halil el-Mansur), Beyrut 1998, III, 440.

²⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, İptâlî'l-İstihsân, V, 297-298.

²⁸ Şâfiî, *el-Ümm*, Beyrut 1393h., III, 38-39.

Ebû İshâk Isferâyînî (ö. 418/1027) ve eş-Şeyh Ebû Muhammed (ö. 438/1047) gibi bazı Şâfiî fakihler, taraflar arasında âdet haline dönüşmesi durumunda 'înenin bâtil sayılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir²⁹.

Dolayısıyla 'înenin Şâfiî mezhebinde tümüyle câiz görülmediği, hatta –günümüz bankacılık uygulamalarında olduğu gibi- tarafların niyetleri açığa çıkması durumunda akdin fasit olacağı kanaati hâkimdir. Ancak Şâfiîlerdeki bütün bu tartışmalar malın asıl satıcıya döndüğü 'îne akdi üzerinde cereyan etmektedir. Mezhebin 'îne konusundaki yaklaşımından fikhî teverrukun da câiz görüldüğü sonucu çıkarılabilir.

D. Hanbelî Mezhebinin Yaklaşımı:

Öncelikle Hanbelî mezhebi ilke olarak hileyi tümüyle haram görür³⁰. Tevveruka hile maksadıyla başvurulduğunda o da bu kapsamda değerlendirilir. Ancak Hanbelî fakihlerden tevverukun mahiyeti konusunda farklı rivâyetler nakledilmektedir.

Merdavî tevveruku şöyle açıklar: "Nakde ihtiyaç duyan kişi 100'lük bir şeyi 150'ye satın alsa bir sakınca olmaz. Mezhebin görüşü bu doğrultudadır. Bu tevveruk konusudur. Ahmed b. Hanbel'den nakledilen bir görüşe göre o bu işlemi mekruh, diğer bir görüşe göre de haram görmüştür. Fakat kişi malı bizzat satın aldığı kişiye satarsa bu câiz olmaz; 'îne olur³¹. Behuti'den de benzer görüş nakledilir.³²

Ancak kendisi de bir Hanbelî olan İbn Teymiyye ve talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye malın asıl satıcıya dönmediği tevveruku haram kabul etmişlerdir.

İbn Teymiyye şöyle der: "Zimmetinde başkasına borcu olan kişi şâyet varlıklı ise onu ödemesi, sıkıntı içinde ise ona süre verilmesi vaciptir; borcu muamele veya başka bir yolla çevirmek (yeniden

²⁹ Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, III, 86.

³⁰ İbn Kudame, *el-Muğni*, VI, 154.

³¹ İbn Kudâme, *Muvaffakuddîn b. Ahmed, el-Muğni*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki-Abdulfettah Muhammed el-Hulv, Riyad: Dâru Alemlî'l-Kütüb, 1417/ 1997, VI, 260-261; Merdavi, *el-İnsâf*, (thk. Muhammed Hamdi el-Faki), Daru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut,t.y., IV, 337.

³² Behûti, *Keşşâfu'l-kina an metni'l-İkua'* (thk. Muhammed Emin ed-Dınnavi), Beyrut 1997, II, 492.

yapılandırmak) câiz değildir. Başlangıç itibariyle vadeli olan alım satıma gelince, müşterinin maksadı maldan yararlanmak yahut ticaretse ve işlem de meşru şekilde yapılmışsa câizdir. Fakat müşterinin maksadı nakit elde etmek olur, malı vadeli olarak 100'e alıp pazarda peşin 70'e satarsa bu ulemanın tercihe şayan görüşüne göre kınanmıştır, yasaklanmıştır ki bu teverruk diye isimlendirilir."³³

İbn Kayyim el-Cevziyye ise konuyla ilgili olarak şöyle der: "İne' genelde şu şekilde gerçekleşir: Nafakaya ihtiyaç duyan kişinin bu (zor) durumundan faydalanmak isteyen varlıklı kişi ona 100 borç verip bu işlemde kazanç sağlamak ister. Bu kişi malı (vadeli olarak satın aldıktan sonra) tekrar ona geri satarsa bu işlem i'ne, başkasına satarsa teverruk olur. Aralarına üçüncü bir kişi girerse bu kişi riba hilekârı olur. Her üç işlem türünü de faizciler yaparlar. Bunlardan en hafifi teverruktur. Ahmed b. Hanbel'den konuya ilişkin iki rivâyet nakledilmiştir: Bir rivâyette zorda kalmış kişi için mekruh olduğu görüşü nakledilmiştir. Hocam'ın görüşü de bu doğrultudadır; o bu işleme ancak zorda kalmış kişinin teşebbüs edeceğini söyledi. Üstadımız (r.a) teverruku men ederdi. Benim de bulunduğum ortamlarda defalarca bu konu kendisine arz edildi de o buna izin vermeyip şöyle dedi: Ribanın yasaklanmasının hikmeti bu işlemde de aynen mevcuttur. Hatta malı satın alma, satma ve riske katlanma durumlarında olduğu gibi külfeti/maliyeti (ribevî borçtan) daha fazladır. İslâm zararı az olan bir şeyi haram kılıp, zararı daha fazla olanı mubah kılmaz"³⁴.

E. Çağdaş Araştırmacıların Yaklaşımları:

Günümüz araştırmacıları konuyu daha çok organize teverruk bağlamında ele almışlar, bu esnada bireysel/fikhî teverruk konusunda da görüşler serdetmişlerdir. Ali es-Sâlus ve Sami Süveylim dışındaki hemen tüm çağdaş düşünürler klasik dönemde uygulanan, malın satıcıya dönmediği teverruku câiz kabul etmişlerdir. Ancak, mevcut uygulanan şekliyle, organize teverrukun hükmüne gelince, el-Meni ve Abdulkadir Ammârî dışındaki hemen tüm çağdaş fukaha bunun câiz olmadığı kanaatini beyan etmişlerdir.

³³ İbn Teymiyye, *Mecmuu Fetâva*, XXIX, 302-303.

³⁴ İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkîin*, (thk. Ebu Ubeyde Hasan Ali Selman), Demmam, 1423h., V, 86-87.

İslâm Fıkıh Akademisi, Dünya İslâm Birliği (Rabıta)³⁵ ve AAOIFI'in³⁶ fetva heyetleri ancak bireysel teverruk kurallarına uygun olarak gerçekleştirilmesi şartıyla organize teverrukun câiz olacağı, aksi halde olmayacağı kararını almışlardır.

V. Teverruku Câiz Görenlerin Delilleri:

- Bakara 275. âyette geçen "Allah alış verişi helal, faizi haram kıldı" ibaresi. Buna göre yasaklandığı konusunda nass bulunmayan bütün alışverişler helal olup bu âyet kapsamına girer.

- Bakara 282. müdayene âyeti. Teverruk bu âyet kapsamına giren borçlanmalardandır. Çünkü malı vadeli olarak satın almayı içerir. Mal müşterinin mülkiyetine geçtikten sonra, müşterinin o malda satma, icâreye verme ve hibe gibi her türlü tasarruf hakkı vardır.

- Hz. Peygamber (s.a.v.)'den nakledilen Hayber'deki görevlisinin kaliteli hurma ile kalitesiz hurmayı değiştirirken takip etmesi gereken yönetime ilişkin hadis³⁷. Hz. Peygamber (s.a.v.) "kalitesizi dirhemle sat kaliteliliyi dirhemle al" buyururken bu şekildeki bir işlemle ribadan uzak durulmuş olunacağını, bunun bey'in şart ve rükünlerini içinde barındıran sahih bir akit olduğunu bildirmektedir.

- İstishab kuralı: Hakkında yasaklandığına dâir delil bulunmadıkça, muâmelatta akitler ve şartlarda aslolan mubahluk ve helalliktir. Teverruk da bu kapsamdadır.

- Teverrukta mal asıl satıcıya dönmediğinden bunda bir mahzur yoktur.

³⁵ Dünya İslâm Birliği (Rabıta) Fıkıh Heyeti, *Karârat*, s. 320.

³⁶ Heyetü'l-Muhâsebe ve'l-Murâcaa li'l-Müessesâti'l-Mâliyye el-İslâmiyye, *Meâyir*, 2010, s. 412.

³⁷ Resûlullah "Hurmaya hurma karşılığında eşit satmız..." buyurunca kendisine Hayber'e gönderdiği görevlisinin iki ölçek hurma ile bir ölçek hurmayı değiştirdiği söylenmiş o da görevliyi yanına çağırarak "Bir ölçek ile iki ölçeği mübâdele etme" buyurmuştur. Görevli iyi ile kötü hurmanın ancak bu şekilde satıldığını söyleyince Resûlullah "Kötüyü dirhemle sat, iyiyi dirhemle al!" (*الَّتِي بِالتَّمْرِ مِثْلًا بِمِثْلِ قَبِيلٍ لَهْ اِنْ عَامِلَكَ عَلَى خَيْبَرٍ تَأْخُذُ الصَّاعَ بِالصَّاعَتَيْنِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اذْعُوهُ لِي فَدَعَى لَهُ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِنَّا نَأْخُذُ الصَّاعَ بِالصَّاعَتَيْنِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَا تَيْبَعُونَنِي الْجَنِيْبَ بِالْجَمْعِ صَاعًا بِصَاعٍ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْ الْجَمْعَ بِالذَّرَاهِمِ ثُمَّ اِنْفَعْ بِالذَّرَاهِمِ خَيْرًا) talimatını vermiştir. (Mâlik b. Enes, *Muvatta*, II, 623.)*

VI. Teverruku Câiz Görmeyenlerin Delilleri:

- Teverruk Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yasakladığı 'îne satışlarındandır³⁸.

- Hz. Peygamber'den şöyle nakledilmiştir: "Öyle bir zaman gelecek ki alım satım adı altında ribayı helal kılmaya çalışacaklar.³⁹ Teverruk da bu amaçla kullanılmaktadır.

- Hz. Ali'den nakledilen bir rivâyete göre Hz. Peygamber "Zorda kalmış kişinin satışını, ğararlı satışı ve olgunlaşmadan ürünlerin satışını yasaklamıştır"⁴⁰. Teverruk da zor durumdaki kişinin satışından ibarettir.

- Teverrukta maksad verilen paradan fazlasını geri alarak gelir elde etmektir. Bu ise Allah'ın haram kıldığı ribadır. Çünkü bu işlem sonuç itibariyle dirhemi fazlasıyla dirhem karşılığında satmaktan ibarettir. Mal bu işlemde amaç değil araçtır. Ameller ise maksatlara göre değerlendirilir. Teverruk yapan, malı, ondan faydalanmak maksadıyla almamaktadır⁴¹.

- Organize teverrukta müşteri malın başkasına satılması konusunda vekâlet vermekle zorunlu kılınmaktadır. Bu, işlemi fıkhîta yasaklanmış bulunan 'îneye benzer hale getirmektedir. Bu zorunluluk ister açıkça şart koşulmuş isterse adet haline getirilmiş olsun fark etmez.

- Bu işlem genelde akdin sıhhati için lazım olan şer'i kabz kuralının ihlalini içermektedir.

- Bu bankanın, genelde yapay şekilde gerçekleştirilen, alış veriş görüntüsü altında fazlasıyla geri almak üzere finansman sağlamasından ibaret bir işlemdir. Bankanın bunu icra etmekteki maksadı, fi-

³⁸ Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Eğer insanlar dinar ve dirhemleri başkalarından esirgerlerse, iyne yoluyla alım satım yaparlarsa, sığırların kuyruklarına yapıştırlarsa ve Allah yolunda cihâdı terk ederlerse Allah onlara bir bela indirir ki dinlerine dönmedikçe bu bela onların üzerinden kaldırılmaz". (Ahmed b. Habel, Müsned, II, 28).

³⁹ *يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَسْتَجْلُونَ الرِّبَا بِأَيْتِجِ* "İnsanlar öyle bir zamanda yaşayacaklar ki o zaman fâizi alım satım yoluyla helal hale getirecekler" (İbn Kayyım el-Cevziyye, *Hâşiyetü İbni'l-Kayyım alâ Süneni Ebî Dâvûd*, I-XIV, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995, IX, 248; a.mlf., *İ'lâmü'l-muvakkât*, III, 166; Şevkânî, *Neylül-eotâr*, V, 319.)

⁴⁰ Ebu Davud, *Sünen*, Beyul-muzdar, III, 55.

⁴¹ Şübeyr, s. 27,28.

nansmandan gelir sağlamaktır, yoksa gerçek ticaret değil. Bu işlem fıkhıta bilinen ve hakkında ihtilaf bulunan teverruk değildir.

- Teverruk uygulamaları faizsiz bankalar açısından çok sayıda olumsuz sonuca yol açacaktır: Bunlardan bir kaç şöyledir:

- Faizsiz bankaların kuruluş amacı -ki faizle mücadeledir- ortadan kalkacaktır.

- Bankalar iktisadî kalkınmayı destekleme işlevinden uzaklaşacaklar. Çünkü teverrukla meşgul olan banka hayalî ticaret yapan kuruma dönüşür. Gerçekle ilişkisi olmayan soyut, hayalî malların alım satımı ile meşgul olur.

- Bu durum giderek faizsiz bankaların asıl kuruluş amaçları içerisinde yer alan akitlerden (mudâraba, muşâreke, selem, istisna vb.) uzaklaşmalarına yol açar.

İslâm'da karz, hibe, sadaka gibi hayır amaçlı ilişkiler dışında bütün finansal işlemler ticaretle irtibatlı olarak meşru kılınmış; ticarete tâbî kılınmıştır. Beyu'l-îne ve teverruk gibi ribaya götüren hileli finansal işlemler ise bu kuralın tam tersi istikametindedir: burada ticaret finansal işleme tabi kılınmaktadır. Aslolan ticaret değil finansal ilişkidir, ticaret o ilişkinin kılıfı mahiyetindedir. Bu, makâsıda da iktisadın mantığına da aykırıdır. Çünkü finansman maliyeti ancak iktisadî bir faaliyetle karşılanmak durumundadır. Teverrukun meşru bir iktisadî faaliyetle gerçekleştiği varsayılsa dahi, burada durum tam tersine dönmüş, iktisadî faaliyet finansal işleme tabi kılınmış, onun hizmetine koşulmuş olmaktadır. İktisadî faaliyet toplumun refah ve kalkınması için olmaktan ziyade, borçlar ve finansman işlemlerinin maliyetini karşılamak için kullanılır hale dönüşmektedir. Bu da iktisadî faaliyetin topluma değil sermaye sahiplerine hizmet ettiği anlamına gelmektedir⁴².

VII. Değerlendirme

Teverruk erken dönemden itibaren beyu'l-îne ve hileli akitlerle birlikte değerlendirilmiştir. Mâlikî ve Hanbelî fakihler 'îne kapsamına giren teverruku kesin bir dil ile haram saymış malın ilk satıcıya dönmediği teverruku ise câiz görmekte birlikte ihtiyatla karşılamışlardır.

⁴² Samî Suveylim, "et-Teverruku ve't-teverruku'l-munazzam", Bahsun mukaddemun ilâ mecmar'ı-fıkhî'l-İslâmî Râbitati'l-Âlemi'l-İslâmi, Mekke, Ağustos 2003, s. 33.

Özellikle son dönem Hanefî fakihleri 'îneyi haram teverruku ise câiz görmüş fakat hilafı evlâ kabul etmişlerdir. Şâfiî fakihler ise akitlerde zahire göre hüküm verdiklerinden 'îneyi ve dolayısıyla teverruku ihtilafsız câiz görmüşlerdir. Ancak İmam Şâfi'nin niyet konusundaki yaklaşımı günümüz organize teverrukunun fikhî hükmü konusunda onun menfi tarafta yer aldığı kanaatini güçlendirmektedir.

Asıl tartışma, günümüz faizsiz finans piyasalarında organize teverruk diye adlandırılan uygulama üzerinde cereyan etmektedir. Gerek görüşlerine itibar edilen fıkıh kurulları gerekse çağdaş fakihlerin büyük çoğunluğu mevcut uygulanan şekliyle organize teverrukun câiz olmadığı görüşünü beyan etmişlerdir.

Bizce de, kısaca banka teverruku diye adlandırılan organize ve ters teverruk fıkıhın birçok ilkesine aykırı olduğundan câiz görülemez. Yukarıda sıralanan aleyhteki deliller bu kanaate ulaşmak için yeterlidir. Bunlardan kanaatimizce en önemlisi her ne kadar teverruk diye adlandırılırsa da organize teverrukun gerçekte teverruk olmadığı, hatta hiçbir şekilde bir iktisadî faaliyet olmadığıdır. Çünkü bu işlem bankalarla uluslararası borsalardaki aracı kurumlar arasında tamamen kaydı şeklinde icra edilmektedir. Çünkü bu borsalar çoğunlukla spekülâtif amaçla başvurulmuş forward, futures ve opsiyon sözleşmelerinin (*contratların*) alınıp satıldığı yerlerdir. Gerçek işlemlerin türevlere oranı %3 civarındadır. Şâyet sadece faizsiz finans kurumları, üzerine sözleşme yaptıkları madenleri talep etseler borsanın bunu karşılaması imkânsız düzeyindedir. Bazı bankalar ise bu işlemi depolarında sâbit olarak tuttıkları madenlere dayalı olarak yapmaktadırlar ki bu da işlemin câiz olmadığına diğer bir göstergesidir. Çünkü mal sâbit olarak depoda durmakta, ama üzerinde milyonlarca dolarlık –sözde-alış verişi yapılmaktadır. Bu insanları aldatmaktan öte hiçbir anlamı olmayan işleminden ibarettir.

3. GELİRE ENDEKSİ SENETLER (GES)

Bilindiği üzere kamu gelirleri dar anlamda vergilerden, geniş anlamda ise resim, harç, mülk ve teşebbüs gelirleri, vergi ve vergi benzeri (parafiskal) gelirler⁴³ ve cezalar gibi çok çeşitli araçlardan meydana gelir. Bu tür düzenli nitelikli gelir ve vergiler yeterli olmadığına

⁴³ Sosyal güvenlik kurumları ve kamu niteliğindeki meslek kuruluşları tarafından toplanan devlet gelirlerine Vergi benzeri (Parafiskal) gelir denir.

devletler genelde kamu açıklarını kapatmak için borçlanma yoluna gider, bu amaçla piyasaya çeşitli ürünler (evrak) sürerler. Gelire Endeksli Senetler (GES) de para ve sermaye piyasası aracı niteliğindeki ürünlerin zenginleştirilmesi, bu arada faizsiz finansal ürün taleplerinin karşılanması amacıyla piyasaya sürülmüştür. Ülkemizde bu alanda ilk somut adım 1984 yılında, 2983 sayılı “*Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun*” ile altyapı yatırımlarının finansmanı amacıyla *Gelir Ortaklığı Senetleri* (GOS) nin ihracı ile atılmıştır. GOS’larla yatırımcılara kamu iktisadî teşebbüslerinin gelirlerinden almaları imkânı sağlanarak tasarrufları teşvik edip ek finansman kaynakları ile kamu yatırımlarının gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. GOS’lardan sonra, ikinci adım 28. 01. 2009 tarihinde geliri bazı KİT’lerin kamuya aktarılan paylarına endekslenen *Gelire Endeksli Senetler* (GES)’in piyasaya sürülmesi ile atılmıştır. Dolayısıyla GES’ler de benzerleri gibi bir kamu finansman aracıdır. Bu bölümde GES’lerin mahiyetine kısaca göz atıp daha sonra konuya ilişkin değerlendirmelerimizi sunacağız⁴⁴.

A. GES’lerin Tanımı ve Mahiyeti

“Gelire Endeksli Senetler (GES), getirileri Kamu İktisadî Teşebbüslerinden (KİT) elde edilen ve Bütçe’ye aktarılan Hâsılatlara dayanan kıymetli evrak niteliğine haiz finansal araçlar” şeklinde tanımlanmaktadır. İlgili dokümanlarda bu ürünlerin ihracından aşağıdaki amaçların güdüldüğü belirtilir:

- Devlet iç borçlanma senetlerinin çeşitlendirilmesi ve yatırımcı tabanının genişletilmesi,
- Getirisi Devlet gelirleriyle ilişkilendirilen yeni bir yatırım aracının oluşturulması,
- Yurtiçi tasarrufların artırılması⁴⁵.

B. Bugüne Kadar Piyasaya Sürülen GES’ler ve Vadeleri:

⁴⁴ Not: Bu yazıda GES’lerin teknik özellikleri hakkında sunulan bilgiler Hazine Müsteşarlığı’nın http://www.hazine.gov.tr/doc/GES/Ges_brosur.pdf (erişim tarihi 08.04.2012) adresinde yer alan “*Gelire Endeksli Senetler Tanıtım Kılavuzu*” ve Hazine’nin Web adresindeki ilgili diğer yayımlarından alınmıştır.

⁴⁵ Kılavuz, s.1.

- I. Tertip İhraç: 28.01.2009 tarihli 01.02.2012 vadeli,
- II. Tertip İhraç: 29.04.2009 tarihli ve 04.05.2010 vadeli,
- III. Tertip İhraç: 24.02.2010 tarihli 22.02.2012 vadeli,
- IV. Tertip İhraç: 11.08.2010 tarihli 08.08.2012 vadeli,
- V. Tertip İhraç: 23 02. 2011 tarihli 20.02.2013 vadeli.

C. GES'lerin Temel Özellikleri:

- **Azami ve asgarî getiri garantisine sahiptir:** Bu senetler, her bir kupon döneminde asgarî gelir payı getiri garantili ve azamî gelir payı getiri limitine haizdir.

- **Nominal değere sahiptir:** TL cinsi senetlerin her biri nominal 100 TL, USD cinsi senetlerin her biri nominal 100 USD'dır.

- **Vade ve kupon ödemelidir:** TL cinsi senetler, 3 yıl vadeli 3 ayda bir kupon ödemeli; USD cinsi senetler 3 yıl vadeli 6 ayda bir kupon ödemelidir.

- **İkincil piyasalarda işlem görürler:** GES'ler İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Tahvil ve Bono Piyasasında işlem görürler.

- **Kıymetli evrak niteliğindedirler:** Kamu kurumlarının yapacakları ihale ve sözleşmelerde ve Hazine'ce satılan Milli Emlak bedellerinin ödenmesinde teminat olarak kabul edilir⁴⁶.

D. GES'lerin Gelir Kaynakları:

- Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO),
- Devlet Malzeme Ofisi Genel Müdürlüğü (DMOGM)
- Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü (DHMI)
- Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü (KEGM).⁴⁷

E. Ödemelerde Takip Edilen Esaslar:

a. Kupon Ödemelerinde Takip Edilen Esaslar

Ödemelerin hesaplanmasında adı geçen KİT'ler tarafından Bütçe'ye aktarılan üç aylık ve altı aylık Hâsılat Paylarının toplamı esas alınır. Mevcut uygulamada, GES'lerin kupon ödemelerinde esas alınacak azamî hâsılât payı tutarı olarak, Bütçe Kanunu'nda ilgili yıllar için açıklanan hâsılât payına ilişkin gelir tahmini rakamları baz

⁴⁶ Kılavuz, s. 2, 5.

⁴⁷ Kılavuz, s. 3, 4.

alınır. Kupon ödemesinde, kupon ödeme tarihinden önceki üç aylık ve altı aylık hâsılât payları esas alınarak ödeme tutarları belirlenir.

Bu çerçevede her bir yatırımcıya kupon ödeme dönemlerinde yapılacak ödeme tutarı, ilgili dönemde elde edilen hâsılât payı'nın, TL cinsi ve USD cinsi GES'ler için belirlenen azamî ihraç adedine bölünür ve çıkan sonuç satılan GES adedi ile çarpılarak sonucu hesaplanır.

b. Anapara Ödemelerinde Takip Edilen Esaslar

GES anapara ödemeleri vade sonunda yapılan son gelir payı ödemesi ile birlikte gerçekleştirilir. Bu çerçevede, yatırımcıya vade sonunda "Anapara + Son Kupon Ödemesi" tutarında ödeme yapılır.

F. Garantiler:

GES'ler anapara ve asgarî getiri oranı garantisine sahiptir. TL cinsi GES'ler için, ihraç aşamasında her bir kupon döneminde öngörülen azamî kupon ödemesinin %90'ı garantilidir. USD cinsi GES'lerde ise, ihraç aşamasında her bir kupon döneminde öngörülen azamî kupon ödemesinin %95'i garantilidir.

Azamî Ödeme (Getiri) Limiti

Kaynak Kuruluşlar için tespit edilen yıl içerisinde elde edilecek Hâsılât Paylarında öngörülenin üzerinde tahsilât gerçekleşmesi durumunda, ödeme miktarının öngörülenin üzerine çıkmaması için kupon ödemelerinde azamî sınır uygulanır⁴⁸.

Not: Hâsılât paylarının elde edildiği Kamu İktisâdî Teşebbüslerinin mevcut statülerinin değişmesi durumunda, asgarî getiri garantisi sayesinde yatırımcılar ihraç aşamasında öngörülen asgarî getiriyi elde etmeye devam edebilecekler⁴⁹.

MİSÂL:

Hazine Müsteşarlığı 2009 yılında ihraç edeceği Gelire Endeksli Senetlerin Anapara ve asgarî / azamî nitelikli Kupon Ödeme Tutarlarını (TL olarak) aşağıdaki şekilde ilân etmiştir⁵⁰.

⁴⁸ Kılavuz, s. 5, 6, 11.

⁴⁹ Kılavuz, s. 11.

⁵⁰ Kılavuz, s. 6.

Kupon Tarihleri	Azami Kupon Ödeme Miktarı	%90'lık Asgari Kupon Ödeme Miktarı
06.05.2009	3,98	3,58
05.08.2009	3,98	3,58
04.11.2009	3,98	3,58
03.02.2010	3,98	3,58
05.05.2010	4,14	3,73
04.08.2010	4,14	3,73
03.11.2010	4,14	3,73
02.02.2011	4,14	3,73
04.05.2011	4,40	3,96
03.08.2011	4,40	3,96
02.11.2011	4,40	3,96
01.02.2012	104,40 (Anapara+Kupon)	103,96 (Anapara+Kupon)
Dönem Getirisi	4,118%	3,709%
Yıllık Basit Getiri	16,47%	14,84%
Yıllık Bileşik Getiri	17,52%	15,68%

Görüldüğü üzere GES ihracı aşamasında her bir dönemdeki azamî ve asgarî ödeme tutarları ilân edilmekte, anapara garantisi ile birlikte toplam getiri garantisi verilmektedir.

G. GES Uygulamasının Fikhî Açından Değerlendirilmesi

GES'lerin fikhî durumu tartışmalıdır. Bu senetler piyasaya ilk kez sürüldüğünde Hayrettin Karaman GES'lerin câiz olduğu ve dolayısıyla faizsiz finansal ürün olarak onlara yatırım yapılabileceği görüşünü ileri sürmüş ve şu şekilde temellendirmiştir:

"Bu senetleri alıp satmanın ve getirisine malik olup kullanmanın câiz olup olmadığını anlayabilmek için öncelikle bu senetlerin ne senedi olduğuna ve hükme tesir eden özelliklerine bakmak gerekiyor.... Devlet, GES'inde para ödünç almıyor, belli ve İslâm'a göre geliri meşru olan bazı gelir kaynaklarındaki hâsilât payını, geçici olarak özel şahıslara, bedeli ile devrediyor. Bu gelir kaynaklarındaki devlet payını senet alanlara, belli zaman dilimlerinde, hisseleri nisbetinde paylaşıyor.

"Bütçe Kanunu'nda 2009, 2010 ve 2011 yılları için açıklanan hâsilât payına ilişkin gelir tahmini rakamları, GES'ler için azamî getiri sınırını oluşturmaktadır."

“Senetler, her bir kupon döneminde asgarî gelir payı getiri garantili ve azamî gelir payı getiri limitini haizdir. Söz konusu senetlere uygulanacak asgarî kupon ödeme garantisi sayesinde yatırımcının gelir payındaki değişimden olumsuz etkilenmesi önlenmiş olacaktır.”

Bu iki paragrafın açıklamaya ihtiyacı var: Devlet, devrettiği geliri sınırlayabilir; “devrettiğim gelirin en fazla yüzde şu kadarını vereceğim, bu kadarını devrediyorum, daha fazlası benimdir” diyebilir. Bu noktada bir problem yok. Ama “Senet sahibine devrettiğim gelir, şu kârdan aşağı olursa ben onu şu kadara tamamlayacağım” dediğinde ortaya problem çıkar. Bu tamamlama, yani gelirden bulunmayan devlet ödemesi nedir diye sorulur.

Eğer senet, borç senedi olsaydı bu fazladan ödemede faiz olurdu; yani devlet, borç aldığı ve karşılığında borçlanma senedi verdiği meblağa karşı belli bir fazla ödemeyi teahhüt etmiş olur ve bunun bir kısmını belli gelirlerden, o yetmediği takdirde kalanını da bütçeden ödemiş olurdu. Halbuki bu senet bir borç senedi değil, bir “gelir kaynağındaki hisseyi devir” belgesidir/senedidir. İnsanlar bu senetlere rağbet etsinler diye devlet, kamu yararını ve devletin ihtiyacını gözeterek “bu gelirler şu kadara ulaşmazsa üstünü ben tamamlarım” dediğinde bu teşvik ödemelerine benzer. Devlet fayda gördüğünde belli alanlara, karşılıksız olarak ödemede bulunabilir. “Ben, belli KİT'lere ortak oldum, bunun gelirinden payıma düşeni alırım, ama kâr garantisinde faiz kokusu görüyorum, bunu almam” diyenler olursa, onlar da bu ödemeyi alır ve yoksullara dağıtabilirler.

Osmanlı'da “verginin belirli bir meblağ karşılığında iltizama verilmesi” anlamında mukataa usulü vardı. Bu usul şöyle işledi: Devlet vergi ve hâsılât gelirlerini müzayedeye çıkarır, en fazla verene ihale ederdi. İhaleyi alan (mültezim) ihale bedelinin tamamını veya bir kısmını (toplayacağı vergi ve geliri kısmen karşılayan meblağı) devlete peşin öder, halktan zamanı geldikçe tahsil eder, ödediği ile topladığı arasındaki lehinde fark onun kârı olurdu. GES uygulamasının buna benzediğini ve meşru olduğunu düşünüyorum”.⁵¹

⁵¹ Karaman, Hayrettin, “Gelire Endeksli Senetler”, Yeni Şafak Gazetesi, 15 Şubat 2009,

<http://www.yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=15317&y=HayrettinKaraman>

Karaman'ın bu görüşüne dayalı olarak bazı katılım bankaları gerek para piyasası işlemleri ve gerekse bireysel emeklilik uygulamaları noktasında bu ürünlere yatırım yaptılar. Ancak Karaman, Yeni Şafak gazetesindeki 19 Şubat 2012 tarihli "Devletin Borç Senetleri" başlıklı yazısı ile önceki görüşünden rücu etmiştir. Söz konusu yazısında konuyla ilgili olarak şu görüşü ifade etmektedir:

"GES'ler ilk çıkarıldığında "endekslendikleri gelir kaynakları" helal gelirlerin kaynakları olduğunu ve devletin bu kaynaklardaki hakkını senet mukabilinde satın alana devrettiğini göz önüne alarak (böyle olması gerektiğini, buna çevrilmesi lazım geldiğini söyleyerek) müspet karşılamıştık...

Özel görüşmelerde bazı ilgililere "Bu senetlerin "gelire endeksli senet (GES)" değil, "gelir ortaklığı senedi (GOS)" olması gerektiğini, maksat bu ise adının da böyle olması gerektiğini, ayrıca bu senetlerin "devletin borçlanma enstrümanlarını çeşitlendirme" amacı ile ve borçlanma mahiyetinde olmaması, devletin hakkı olan bazı helal gelirlerin "senet mukabilinde bedeli ile geçici devri" mahiyetinde olması gerektiğini ısrarla söylemiştim. Medyaya düşen haberlerden, eski şekilde (gelire endeksli olduğu için faizli borçlanma olarak) devam edeceğini üzülerək öğrendim. Gelire endeksli senet (GES) olduğu sürece bu senetler de "devlet tahvili gibidir. Gelir ortaklığı senedi (GOS) haline gelmedikçe bunların geliri de faizdir.⁵²"

Karaman GES'lere cevaz veren ilk görüşünden rücu etmesinin sebebini şöyle açıklamaktadır:

"Bugün bankalar kanununda yer alan ve "murâbaha"ya tekabül eden madde de bozuktur; aynen uygulandığında faiz gerçekleşir. Biz bir yandan bu maddenin değişmesi için çalışırken, diğer yandan "sözlü vekâlet" formülü ile işlemi meşrulaştırma yolunu açtık. Tıpkı bunun gibi devlet, helal gelirlere bağlı bir "gelir ortaklığı senedi" çıkarmak istedi, ama düzenleme yanlış olarak "gelire endeksli" olarak çıktı, biz, "niyetlere bağlı olarak" bunun bir "gelir ortaklığına indirgenebileceği" yorumunu getirdik, ama yanlış düzenlemenin değişmesi için de o günden bugüne çalıştık, düzeltme gecikince "helale doğru atılmış iyi niyetli bir adımın düzelerek devamı arzusuna bağlı ve

⁵² <http://www.yenisafak.com.tr/Yazarlar/?i=31145&y=HayrettinKaraman>

geçici yorumumuzu" geri çektik ve baskı yoluna girdik. Bu davranış semeresini verdi, devlet pek yakında sukûk çıkaracak"⁵³.

GES'ler ilk kez hangi özelliklere sahip olarak çıkarılmışsa günümüzde de aynı şekilde devam etmektedir; başlangıçtan bugüne faizsizlik noktasında herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Kanaatimizce GES'ler ilk çıkarıldıklarında da faizli idi, günümüzde de faizlidir. Bunların ne geçmişte ne de günümüzde faizsiz olduğunu ileri sürmek mümkün gözükmemektedir. Çünkü faiz klasik kaynaklarda "mübâdeleli akitlerde şart koşulan karşılıksız fazlalık"⁵⁴, modern dönemde ise "krediden elde edilen gelir"⁵⁵ şeklinde tanımlanmaktadır. Faizi diğer mübâdele işlemlerinden ayıran en önemli unsur, menfaatin bir tarafa riskin ise tümüyle diğer tarafa ait olması, yani işlemin anapara ve getiri riskini içermemesidir. GES uygulamasında ise, görüldüğü üzere, hem anapara hem de -asgarî ve azamî oranlı olsa da- getiri garantisi söz konusudur. Nitekim ülkemizde "İslâm'a uygun" diye piyasaya sürülen ve bir kısım katılım bankasının yatırım yaptığı bu ürünler, arka planda asıl olarak Körfez sermayesi'nin ülkeye çekilmesi için çıkarılmış olmasına rağmen, Körfez ülkelerinin fikhî otoriteleri tarafından faizli olduğuna ilişkin fetva verilmesi sebebiyle rağbet görmemiştir⁵⁶.

Görüldüğü üzere, gerek öz gerekse form itibariyle faizli olmasına ve bu durumun hemen tüm iktisatçılarca ilk bakışta tespit edilebileceğine rağmen, İslâmî hassasiyete sahip oldukları düşünülenler tarafından, "İslâmî ürün" diye piyasaya sürülmüş ve bazı fıkıhçılar tarafından uygun görülmüş ve İslâmî kurallar çerçevesinde faaliyette bulunmak üzere kurulmuş bulunan bazı katılım bankaları tarafından bu ürünlere yatırım yapılmıştır. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'e baktığımızda

⁵³ Karaman'ın bu görüşü, Konya'daki toplantı öncesi, o tarihte Türkiye Finans Katılım Bankası'nda danışman olarak çalışan ve Banka ile Karaman arasındaki iletişimi sağlayan İshak Emin Aktepe tarafından, bir e-posta mesajı şeklinde tarafıma iletilmiştir.

⁵⁴ İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, Daru'l-fıkr Yay., Beyrut, VII, 3.

⁵⁵ Bayındır, Abdülaziz, *Ticaret ve Faiz*, İstanbul 2009, s. 21.

⁵⁶ Bk, Yüksel, Sefer, "El-Ezher'den, GES'in Faizsiz Enstrüman Olduğuna Dair 'Şeriata Uygundur' Fetvası Çıkmayınca, GES'e Körfez'den Talep Gelmedi", <http://ekonomi.haberturk.com/finans-borsa/haber/124462-fetva-cikmadi-ges-hazinenin-elinde-kaldi>

formun/ şeklin değil özün/ruhun asıl olduğunu görürüz. Nitekim bir âyette Yüce Allah "Kimin amelinin daha güzel/doğru olduğunun tespiti için hayatı ve ölümü yarattığını" bildirmektedir⁵⁷. Mecelle'de sözleşmelerde lafız ve şeklin değil maksat ve mananın dikkate alınması gerektiği ilkesi kabul edilmiştir⁵⁸. GES uygulaması aslında karzdan ibaret bir işlem iken üzerinde bir takım sun'î değişiklikler yapılarak ortaklık sözleşmesi olarak sunulmaya çalışılmıştır ki bu da karz'ın fitratına müdahaleden başka bir şey değildir. Zira karz şâyet karşılıksız (hasen) ise sermaye garantisine, yok karşılıklı, yani faizli ise (ribevî) hem sermaye hem de getiri garantisine sahiptir. GES'ler de hem sermaye hem de getiri garantili olduğundan birer faizli karzdan ibarettir. Dolayısıyla mevcut GES uygulamasının fikhî açıdan cevazına fetva vermenin mümkün olmadığı kanaatindeyiz.

⁵⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Mülk, 67/ 2.

⁵⁸ Mecelle, md. 2.